

Петро Коваль,

доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, Україна)

Peter Koval,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Professional Methods and Technologies of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
petro_koval239@ukr.net

УДК 371.15:378.22:378.124.3

ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В ПРАЦЯХ АКАДЕМІКА І. ЗЯЗЮНА

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування педагогічної майстерності майбутніх фахівців на основі наукової спадщини академіка І. Зязюна. Висвітлено основні положення щодо важливості людиноцентристської теорії у формуванні майбутнього педагога-гуманіста. Визначено роль вищих закладів освіти у цьому процесі. Акцентовано увагу на мистецькому компоненті як невід'ємному складнику навчально-виховного процесу вищої професійної школи.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професійна підготовка, людиноцентризм, мистецтво.

**PRINCIPLES OF PEDAGOGICAL EXCELLENCE
IN THE WORKS OF ACADEMICIAN I. ZYAZYUN**

Abstract. Stabilization of the social-economic and political situation in Ukraine depends to a great extent on the development of the education system that is a continuous search for the new ways of improvement of training future specialists in various fields. One of the current problems is the problem of training highly professional educators able to perform the social task – to form a harmoniously developed personality of the young man as one of the important prerequisites of development of the society and the state. The issue at hand is the pedagogical excellence of the educator, teacher and instructor.

The objective of the article is to reveal importance of scientific heritage of Academician I. Zyazyun in resolving the problem of forming pedagogical excellence of the future specialists.

The article brings into limelight the conceptual issues of importance of the human centric theory in the formation of the future educator-humanist. It describes the role of the higher educational establishments in this process. The article places emphasis on the art component as an integral part of the learning-educational process in the higher professional school.

Keywords: pedagogical excellence, professional training, anthropocentrism, art.

ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний стан соціального та економічного розвитку Української держави, політичних відносин характеризується нестабільністю та високою конкуренцією серед інших країн світу. Першочерговою проблемою на сьогодні є економічний розвиток, який визначає позиції держав на міжнародній арені. Світова економіка в сьогоднішніх умовах настільки взаємопов'язана, що існування економіки окремої держави неможливе. Політичний та економічний стан України є підтвердженням такої ситуації.

Стабілізація соціально-економічної та політичної ситуації в нашій державі значною мірою залежить від розвитку системи освіти, яка постійно знаходиться в пошуку нових шляхів удосконалення підготовки майбутніх фахівців різних галузей. Однією з актуальних проблем є проблема підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників, здатних виконати соціальне замовлення – сформувати гармонійно розвинену особистість молодого людини як одну із важливих передумов розвитку суспільства і держави. Мова йде про педагогічну майстерність того, хто забезпечить вирішення цієї проблеми, – вихователя, вчителя, викладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над вирішенням даної проблеми працюють як окремі науковці, так і науково-дослідні інститути. Зокрема, проблемі людиноцентристської освітньої політики присвятили свої праці такі науковці, як: у філософії – В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, Г. Філіпчук; у психології – Г. Балл, І. Бех, В. Моляко, Е. Помиткін, В. Рибалка, О. Пехота; у педагогіці – А. Алексюк, В. Бондар, Г. Васянович, І. Зязюн, П. Кононенко, Д. Крюкова, О. Лавріненко, М. Лещенко, С. Сисоєва та ін.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ – розкрити значення наукової спадщини академіка І. Зязюна у вирішенні проблеми формування педагогічної майстерності майбутніх фахівців.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: узагальнення філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з використанням методів ретроспективного, порівняльного та системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливий вклад у розвиток педагогічної науки вніс І. Зязюн, який визначає «найвищу мету» навчально-виховного процесу в закладах освіти, що повинна забезпечити майбутнє всього людства, таким чином: «Виховати поборників виживання людства, збереження планети, що стала нашою спільною домівкою». Досягнення цілі першочергово покладається на викладацький склад, який координує в навчально-виховному процесі певні діяльності» [4, с. 265].

За І. Зязюном, першочерговим завданням вищої школи повинно стати формування людини. За висловом ученого, майбутніх фахівців потрібно «виводити в люди», а вже потім – в інженери, менеджери, програмісти і т. ін. Глибоко переконаний учений-філософ І. Зязюн у тому, що формування людини без мистецького компонента є неможливим. Його дослідження відкрили новий напрям у педагогічній науці, де мистецтво є важливим складником навчально-виховного процесу у будь-якій галузі: чи то вчителя, чи то інженера, чи то управлінця [8, с. 4].

Професійна підготовка майбутнього фахівця передбачає застосування мистецтва у формуванні його як особистості, котра в майбутньому могла б забезпечити як високий культурний рівень професійної діяльності, так і визначитися в духовно-ціннісних орієнтирах. На цьому наголошував ще К. Ушинський, який зазначав, що будь-яка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука – вище мистецтво, оскільки задовольняє найбільшу з потреб людини і людства в цілому – їхнє прагнення до вдосконалення. Заслуга К. Ушинського полягає в тому, що він розглядав педагогіку не тільки як науку і мистецтво, а й значення їх гармонійного поєднання для фізичного, розумового й морального вдосконалення особистості «Педагогіка не наука, а мистецтво – найбільше, найскладніше, найвище й найнеобхідніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання спирається на науку. Як мистецтво складне й багатогранне, воно спирається на велику кількість обширних і складних наук (три найголовніші з них – фізіологія, психологія та логіка); як мистецтво, воно, крім знань, потребує здібностей і нахилів; і, як мистецтво ж, воно прагне до ідеалу, якого вічно намагаються досягти і який цілковито ніколи не досяжний: до ідеалу досконалої людини» [12, с. 192]. У працях видатного педагога ми знаходимо підтвердження того, що вміле використання засобів мистецтва в навчально-виховному процесі допомагає учням краще засвоїти знання та пізнати навколишній світ – природу і життя людини.

На переконання академіків Є. Бондаревської та І. Зязюна, глобальною метою сучасної освіти має стати формування не людини освіченої, а людини культурної, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, адаптивність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення до життєтворчості, самоствердження в усіх сферах її життєдіяльності [6].

Мистецтво – водночас і творення, і пізнання світу, і спілкування. Воно покликане виховувати художній смак людини, розвивати її здатність до творчості за законами краси.

Прекрасне твориться через почуттєве сприйняття людиною навколишньої дійсності, на чому наголошує І. Зязюн, і саме через почуття впливає на неї з великою силою, виховуючи через любов до прекрасного моральні якості. Коли прекрасне проходить через нашу кров, наші почуття, слухання музики, читання художньої літератури, перегляд фільму, відвідування театру та ін., наше життя наповнюється духовною красою, набуває нового змісту. Мистецтво є духовною потребою людини, воно, як повітря, без якого людина не може жити, без нього вона задихається, їй стає тісно і незатишно в житті [1; 2; 5].

У підручнику «Педагогічна майстерність» І. Зязюн наводить слова К. Ушинського про призначення педагогіки і педагога у формуванні особистості: «Ми надаємо педагогіці епітета вищого мистецтва, тому що слово «мистецтво» вже відрізняє її від ремесла. Будь-яка практична діяльність, що прагне задовольнити вищі моральні і взагалі духовні потреби людини, тобто ті потреби, які належать виключно людині і становлять виняткові риси її природи, – це вже мистецтво. У цьому розумінні педагогіка буде, звичайно, першою, вищою з мистецтв, бо вона прагне задовольнити найбільшу з потреб людини й людства – їхнє прагнення до вдосконалень у самій людській природі: не до вираження довершеності на полотні або в мармурі, а до вдосконалення самої природи людини – її душі і тіла; а вічно передуючий ідеал цього мистецтва є довершена людина». Тут же вчений наголошує, що немає потреби доводити важливість такого підходу з використанням художніх засобів у навчально-виховному процесі сучасною педагогікою. Мистецтво є найпотужнішим інструментом формування художньої культури, а художня культура людини – є серцевиною її загальної культури [12, с. 66].

Отже, завдання професійної освіти – це підготовка не тільки фахівця-професіонала, а й творчої, культурно освіченої, психологічно стійкої особистості.

Завдання формувати особистість, готувати її до професійної, життєтворчої діяльності першочергово покладається на викладача, і це непросте психолого-педагогічне завдання. І. Зязюн, наголошуючи на професії педагога, говорить: «Тисячі професій народжуються і вмирають. Але живуть і до цього часу найдавніші з них – хлібороба, будівельника, лікаря, вчителя. Та й серед цих вічних професій вчительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною» [4, с. 5]. За десятки років своєї педагогічної діяльності відомий учений розробив велику кількість різноманітних наукових методик, які дають можливість розвивати і формувати суспільно-свідому особистість. І. Зязюн наголошує на основних положеннях, якими необхідно володіти педагогу, а саме:

- 1) вбачати педагогічні задачі в цілісному педагогічному процесі й обирати рішення з орієнтацією на надзавдання;
- 2) розв'язувати переважно проблемно-стратегічні задачі;
- 3) уміти викликати певні психічні стани (самовладання);
- 4) уміти передати ініціативу учням (студентам – авт.) створювати умови для їхньої активної діяльності;
- 5) працювати з усім колективом, однак тримати в полі зору кожного;
- 6) усувати причини;
- 7) дошукуючись причини, аналізувати власну діяльність;
- 8) головні зусилля спрямувати на зміни в системі своєї роботи (постійний пошук самовдосконалення, самовиховання) [4, с. 32].

І. Зязюн глибоко вникає в процес творення людини, він об'єднує філософію, психологію і педагогіку в єдине ціле і надає їм практичного значення, оскільки вони спрямовані на пізнання, навчання і виховання, тобто педагогічну діяльність. Наголошуючи на важливості практичної діяльності, учений підкреслює, що для будь якої науки немає нічого кращого й необхіднішого, ніж виважена й логічно структурована теорія. Але ж і немає нічого гіршого для наукової галузі, особливо у системі «Людина-людина», коли практика на десятиліття відстає від теорії. Так сталося з педагогічною практикою. Поза теорією залишилися два практичні суб'єкти педагогічної дії – учитель і учень (студент і викладач). Власне, ці суб'єкти синтезують у собі нерозривну єдність педагогіки й психології.

І. Зязюн надає цим наукам реальної практичної дієвості, а саме:

- педагогіка – це прикладна філософія;
- педагогіка – це практична психологія;
- педагогічна діяльність завжди ексклюзивна;
- педагогічна діяльність – наскрізна дія педагогічної майстерності [10].

Метою вищої школи є розвиток особистості молодшої людини, її інтелектуального, морального, культурного потенціалу, створення умов для постійного професійного зростання й самовдосконалення. Наголошуючи на важливості цієї проблеми, І. Зязюн зазначає: «Суть і мета людини в постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою та іншими людьми, зі світом. В цьому випадку освіта на державному рівні створює умови розвитку-саморозвитку, виховання-самовиховання, навчання-самонавчання всіх і кожного... . Відповідно система освіти створюється для людини, функціонує та розвивається в її інтересах, служить повноцінному розвитку особистості та в ідеалі свого призначення – щастю людини» [2, с. 14].

Використання мистецького компонента в процесі навчально-виховної діяльності є інформаційно-освітньою базою у професійній підготовці студентів ВНЗ, що слугує для загального підвищення культурного й освітнього рівня майбутніх фахівців. Професійна підготовка студентської молоді має відбуватися на кращих національних і світових взірцях культури і мистецтва. За допомогою мистецтва встановлюються ділові, творчі партнерські взаємовідносини між викладачем і студентом, що є запорукою якісної підготовки майбутніх фахівців. Мистецтво допомагає підтримувати позитивний емоційний стан суб'єктів навчального процесу.

Мистецтво є потужним інформаційним носієм, за допомогою якого відбувається формування внутрішньо-почуттєвого стану людини, що є прямо пропорційним до цього впливу. Про формування емоційно-почуттєвого стану особистості у навчально-виховному процесі писав Е. Стоунс: «... навчання сильно взаємозалежне від емоційного або афективного стану. Від задоволення, страждання чи будь-яких інших зовнішніх впливів прямо пропорційно відбувається реакція на отримання знань, і чим більший зовнішній вплив, тим більша реакція на засвоєння чи, навпаки, відхилення і несприйняття відповідної інформації» [11, с. 64].

Професійна підготовка майбутнього фахівця будь якого профілю практично є неповноцінною без мистецького компонента, яке здатне відкрити людині сутність буття, дозволити вийти за межі повсякденних емоцій, отримати найвищу насаду від професійної діяльності, водночас перевірити свої морально-духовні цінності через відповідні психологічні стани в час спілкування з мистецтвом. «Мистецтво удосконалює здатність бачити, відчувати, споглядати. Мистецькі твори пропонують художні образи, що безпосередньо звернені до сенсорної сфери, емоцій та почуттів людини і спрямовані на те, щоб «захопити» її, примусити співчувати та співпереживати. ...Адже живопис, музика, театр створюють такий комплекс засобів виразності, який дає свободу грі фантазії, уявлення, прояву інтуїції та пошукової ініціативи, нагадують про гармонію, недосяжну для системного аналізу. Але оскільки ці процеси не можуть мати принципово іншої психічної основи, вони збагачують розвиток універсальних якостей особистості» [7, с. 38].

Продовжуючи вчення І. Зязюна, О. Отич обґрунтувала педагогіку мистецтва як нову мистецьку субдисципліну педагогіки. Педагогіка мистецтва – це його використання в загальній і професійній освіті з метою навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки особистості. Педагогіка мистецтва відрізняється від мистецької педагогіки, яка є наукою про мистецьку освіту і практичною мистецько-педагогічною діяльністю. За дослідженнями О. Отич, педагогіка мистецтва розробляє естетичні та етичні засади формування особистості, її загального й професійного розвитку засобами різновидів мистецтв (педагогіка театру, педагогіка музею тощо) [9].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значення мистецтва в сучасному світі неухильно зростає, воно слугує тим каталізатором, який здатний внести серйозні корективи у формування таких якостей особистості майбутнього фахівця, як сила волі, важливі риси характеру, стійкості до різного роду спокус. Протистояти явищам бездуховності в сучасному суспільстві, зневаги

до мистецьких надбань людства можна лише шляхом удосконалення творчих потенцій особистості, усвідомлення нею пріоритету загальнолюдських цінностей і розуміння перспектив гуманітарного розвитку культури.

Розвиваючи людиноцентристський напрям у педагогіці, І. Зязюн вніс великий вклад у розвиток педагогіки вищої школи, надаючи при цьому великого значення мистецтву у вдосконаленні навчально-виховного процесу та формуванні особистості майбутніх фахівців, насамперед педагогічного профілю.

Наукова спадщина І. Зязюна сьогодні набуває реально практичного значення. Поширення його наукових надбань відбувається через Центри педагогічної майстерності, які відкриті в багатьох вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації та різних напрямів професійної підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Зязюн І. А. Духовні чинники елітарної особистості. Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі : [збірка матеріалів Міжнародного конгресу. IV Слов'янські педагогічні читання / І. А. Зязюн]. Черкаси : Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. 338 с. С. 15–19.
- [2] Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / За ред. І.А. Зязюна. К. : Vipol, 2000. С. 11–57.
- [3] Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : [наук.-методич. посіб.]. К. : МАУП, 2000. 312 с.
- [4] Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : [підручник] / Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. [та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. [3-те вид., допов. і переробл.]. К. : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
- [5] Зязюн І. А. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини. Виховання естетичної культури школярів : [навч. посіб.] / Зязюн І. А., Митопольська Н. Є., Хлебнікова Л. О. та ін. К. : ІЗМН, 1998. 156 с.
- [6] Зязюн І. А. Формирование и сфера проявления эстетического опыта личности: дис. ...доктора философских наук. К. : КГУ им. Т. Г. Шевченка, 1976. 285 с.
- [7] Миропольская Н. Е. Развитие эстетической активности в процессе воспитания театральной культуры школьников : [пособ. для учителей] [под. ред. В. Г. Бутенко]. К. : Высш. шк., 1992. 175 с.
- [8] Мистецтво у розвитку особистості : [монографія] / [за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало]. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. 224 с.
- [9] Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : [монографія]; [за наук. ред. І. А. Зязюна]. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. 440 с.
- [10] Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології : [монографія] / Андрущенко В. П., Сисоєва С. О., Гузій Н. В. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 183 с.
- [11] Стоунс Э. Психологическая теория и практика обучения; [пер. с англ.] / [под. ред. Н. Ф. Талызиной]. М. : Педагогика, 1984. 472 с.
- [12] Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. К. : Рад. школа, 1983. С. 192–471.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Zjazjun I. A. Dukhovni chynnyky elitarnoji osobystosti (Spiritual factors of elitist personality). Rozvytok osobystosti v polikulturnomu osvithnomu prostori : [zbirka materialiv Mizhnarodnogo konghresu. IV Slov'janski pedaghoghichni chytannja / I. A. Zjazjun]. Cherkasy : Vyd-vo ChNU imeni Boghdana Khmeljnycjckogho, 2005. 338 s. S. 15–19. (in Ukrainian)
- [2] Zjazjun I. A. Intelktualjno-tvorchij rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoji osvity (Intellectual and creative personality development in conditions of continuous education). Neperervna profesijna osvita: problemy, poshuky, perspektyvy : [monoghorafija] / Za red. I.A. Zjazjuna. K. : Vipol, 2000. S. 11–57. (in Ukrainian)
- [3] Zjazjun I. A. Pedaghoghika dobra: idealy i realiji (Pedagogy of good: ideals and realities): [nauk.-metodych. posib.]. K. : MAUP, 2000. 312 s. (in Ukrainian)
- [4] Zjazjun I. A. Pedaghoghichna majsternistj (Pedagogical skill): [pidruchnyk] / Zjazjun I. A., Kramushhenko L. V., Kryvonos I. F. [ta in.]; za red. I. A. Zjazjuna. [3-te vyd., dopov. i pererobl.]. K. : SPD Boghdanova A. M., 2008. 376 s. (in Ukrainian)
- [5] Zjazjun I. A. Teoretychni aspekty kuljturny i kuljturnogho rozvytku ljudyiny (Theoretical aspects of culture and cultural development of man). Vykhovannja estetychnoji kuljturny shkoljariv : [navch. posib.] / Zjazjun I. A., Mytopoljsjka N. Je., Khljebnikova L. O. ta in. K.: IZMN, 1998. 156 s. (in Ukrainian)
- [6] Zjazjun Y. A. Formyrovanye y sfera projavlenija estetycheskogho opyta lychnosti (Formation and sphere of manifestation of aesthetic experience of personality) : dys. ...doktora fylosofskykh nauk. K. : KGhU ym. T. Gh. Shevchenka, 1976. 285 s. (in Ukrainian)
- [7] Myropol'skaja N. E. Razvytye estetycheskoj aktyvnosti v processe vospitytynja teatralnoj kuljturny shkoljnykov (The development of aesthetic activity in the process of education of the theatrical culture of schoolchildren) : [posob. dlja uchytel'ej] [pod. red. V. Gh. Butenko]. K. : Vyssh. shk., 1992. 175 s. (in Ukrainian)
- [8] Mystectvo u rozvytku osobystosti (Art in the development of personality) : [monoghrfija] / [za red., peredmovy ta pisljamova N. Gh. Nychkalo]. Chernivci : Zelena Bukovyna, 2006. 224 s. (in Ukrainian)
- [9] Otych O. M. Mystectvo u rozvytku indyvidualjnosti pedaghogha: istorychnyj i metodologichnyj aspekty (Art in the development of the individuality of the teacher: historical and methodological aspects) : [monoghrfija]; [za nauk. red. I. A. Zjazjuna]. Chernivci : Zelena Bukovyna, 2008. 440 s. (in Ukrainian)
- [10] Pedaghoghichna tvorchtistj: metodologhija, teorija, tekhnologhiji (Pedagogical work: methodology, theory, technology) : [monoghrfija] / Andrushhenko V. P., Sysojeva S. O., Ghuzij N. V. K. : NPU im. M. P. Draghomanova, 2005. 183 s. (in Ukrainian)
- [11] Stouns Э. Psykho-pedaghoghika. Psykhologhicheskaja teorija y praktyka obuchenyja (Psycho-pedagogy. Psychological theory and practice of teaching); [per. s anghl.] / [pod. red. N. F. Talyznoj]. M. : Pedaghoghika, 1984. 472 s. (in Russian)
- [12] Ushynskij K. D. Ljudyna jak predmet vykhovannja (Man as a subject of education). Vybrani pedaghoghichni tvory : u 2 t. K. : Rad. shkola, 1983. S. 192–471. (in Ukrainian)